

До Спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01 Інституту
законодавства Верховної Ради України
04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, академіка Національної академії наук України, академіка Національної академії правових наук України, директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України професора Шемшученка Ю.С. на дисертацію Костицької І.О. «Юридична відповідальність парламентарія у системі відповідального представницького правління: конституційно-правові засади», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право»

Актуальність теми дослідження. Проблематика, позначена у назві дисертаційного дослідження Костицької І.В., не викликає сумнівів на предмет актуальності та наукової затребуваності. Вона абсолютно відповідає парадигмі побудови демократичної правової держави в Україні, відкриває як перед загальнотеоретичною, так і перед галузевою юриспруденцією низку актуальних теоретичних і практичних питань, пов'язаних із доктринальним осмисленням і переосмисленням цього процесу, його коригуванням, науково-експертним та аналітичним супроводженням, надання цьому процесові керованого, упорядкованого, раціонального та прогнозованого характеру.

Відзначені вище параметри побудови такої держави, одна з істотних ознак якої являє собою наявність юридичної відповідальності носіїв функцій державної влади перед соціумом і людиною у межах закону, досі не стала повсякденним явищем суспільного і державного життя в Україні. Водночас, затримка із запровадженням моделі відповідального представницького

правління обумовлює виникнення й поширення в Україні синдрому держави, що ще стовідсотково не відбулася, а також сприяє консервації і періодичного відтворення недемократичних практик у діяльності як парламенту, так і інших органів державної влади.

Недемократичні практики державно-політичного владарювання обумовлюють недорозвиненість парламентаризму, його віддаленість від досягнення проголошених у Конституції України демократичних політико-правових ідеалів та цінностей. Більшою мірою, вони породжують зневіру й апатію в суспільстві, провокують суспільну ворожнечу, незадоволення й агресію щодо влади, можуть провокувати кризу легітимності влади в цілому, не сприяють утвердженню суспільного миру, злагоди, державницького світогляду в суспільстві, окремих соціальних групах тощо.

Відповідно, нагальною є необхідність наукового дослідження та впровадження у практику наукових здобутків, які б синтезували напрямки посилення юридичної відповідальності держави в цілому і парламенту як чільного органу державної влади. Разом з тим, феномен персоналізації парламентської влади через інститут парламентарія спонукає значною мірою виокремлювати таку відповідальність аж до рівня кожного парламентарія.

Дисертаційне дослідження Костицької І.О. є певною відповіддю на ці суспільні й наукові потреби. Воно виступає елементом новітнього наукового дискурсу про відповідальність влади, про надання цій відповідальності ознак юридизації, аналізує основні тренди такої юридизації цієї відповідальності в контексті актуальних проблем вітчизняного державотворення.

Утім, важливо відзначити і те, що особлива увага в дисертації Костицької І.О. прикута до аналізу не лише вітчизняних, але й міжнародних конституційно-правових проблем, що додає науковій солідності й обґрунтованості зробленим у роботі висновкам. У такому контексті науковий аналіз специфіки юридичної відповідальності парламентарія виглядає

закономірним та необхідним елементом комплексного пізнання феномену юридичної відповідальності в механізмі здійснення публічної влади загалом.

Значимість тематики дослідження. Дисертанткою абсолютно слушно наголошено на тому, що «конституційно проголошений в Україні державний курс на європейську інтеграцію як стратегічний напрям суспільного і державного розвитку зумовлює необхідність розробки і втілення в життя практичних настанов щодо утвердження відповідальної перед людиною представницької системи правління, в якій важливе місце посідає реальність і функціональна дієвість інституту юридичної відповідальності держави, її органів і посадових осіб перед людиною та суспільством». Власне, розгортанню цієї концептуальної тези присвячено практично кожен підрозділ дисертаційного дослідження, які характерні завершеністю та яскравою ілюстрацією актуальності і значимості обраного ракурсу дослідження.

Крім того, значимість дисертаційного дослідження Костицької І.О. зумовлена, на наш погляд, такими обставинами:

- необхідністю ґрунтовної теоретико-правової характеристики феномену юридичної відповідальності парламентарія, його пов'язаності з відповідальним представницьким правлінням у сучасній державі а також відсутністю у сучасній науці конституційного права комплексних дисертаційних досліджень, фокусом яких було б проведення різновекторного аналізу окресленої дисертанткою проблематики;
- потребою розвитку існуючих у конституційно-правовій доктрині та чинному законодавстві України підходів до унормування й тлумачення поняття «юридична відповідальність народного депутата України» та обґрунтування пріоритетних шляхів модернізації конституційно-правового регулювання суспільних відносин у вказаній сфері;

Відповідно до сформульованих авторкою вступних положень метою дисертаційного дослідження було визначено виявлення юридичної природи

конституційно-правового інституту юридичної відповідальності парламентаріїв, з'ясування ключових ознак та тенденцій його інституціалізації, розвитку і функціонування, дослідження відповідних елементів зарубіжного і національного досвіду крізь призму конституційно-правового розвитку.

У результаті застосування відповідного методологічного апарату (починаючи від соціолого-правового та закінчуючи формально-юридичним методом), докладно окресленого в авторефераті і дисертації, здобувачкою обґрунтовано ідеї та положення, які відображають її авторський внесок у досягнення сформульованої мети дослідження.

Авторський підхід до розв'язання поставленої мети та завдань дисертаційної роботи, комплексність та інновативність підходу зумовлює вагому науково-практичну цінність, своєрідність дисертаційного дослідження, чітко орієнтованого на впровадження кращих європейських практики і стандартів юридичної відповідальності парламентаріїв у конституційно-правову науку і правову практику України.

Зважаючи на це, варто окреслити такі ключові, на наш погляд, змістовні переваги рецензованого дисертаційного дослідження. Так, докладно не зупиняючись на дисертаційних положеннях, присвячених удосконаленню існуючих наукознавчих підходів та тих концептуальних тез, що набули подальшого розвитку, доцільно зупинитися саме на доктринальних позиціях, які були висловлені авторкою вперше, були спрямовані на подальший розвиток юридичної науки..

Так, *розділ 1. «Теоретико-методологічні засади дослідження юридичної відповідальності парламентарія в системі відповідального представницького правління»* присвячений аналізу категорії парламентарія як важливої категорії конституційного права у контексті відповідального представницького правління як теоретико-правової основи формування

інституту юридичної відповідальності парламентарія. У ньому дисертанткою проведено ґрунтовну теоретичну розробку базових для конституційно-правового дискурсу теоретико-правових питань, зокрема таких, як парламентаризм, представництво (народне, політичне, виборне), представницьке правління тощо.

Означені підходи застосовані на основі комплексного узагальнення традиційних та сучасних наукознавчих підходів, що окреслені у вітчизняній конституціоналістиці, теорії держави і права, політичній науці тощо. Тобто авторкою застосовано значною мірою міждисциплінарний науковий підхід, що корелює зі складністю та багатоаспектністю досліджуваного нею політико-правового феномену.

Безумовно, цікавою знахідкою дисертантки вбачаю обґрунтування і з'ясування переваг і недоліків нормативістського, соціолого-правового та антропологічно орієнтованого підходів до досліджуваного феномену з акцентуванням на тому, що соціолого-правовий підхід зосереджується на неформально-юридичних констатаціях та нормах, а на реальній сукупності суспільних зв'язків і залежностей, які продукують насамперед соціальні ролі та функції парламентарія в суспільстві. Представники соціолого-правових концепцій наполягають також на пріоритетності відображення в діяльності парламентарія інтересів певних соціальних груп, виявлення динаміки такого відображення, а також співвідношення цих інтересів із загальнонаціональними інтересами, які, принаймні в ідеалі, має репрезентувати парламентарій як представник народу нації у парламенті. Застосування соціолого-правового арсеналу дослідження, як вірно зазначає авторка, робить підхід до осмислення ролі парламентарія більш реалістичним та таким, що переважно позначає специфіку ролі не в системі координат «парламентарій – парламент – державна влада», а в значно ширшій системі «парламентарій – соціальні інтереси – суспільство (нація)».

Надалі в дослідженні елементи соціолого-правового підходу застосовані і в подальших його підрозділах.

Дисертантка переконує, що сучасний демократичний розвиток суспільства і держави немислимий без функціонування і подальшого вдосконалення системи представницької парламентської демократії, яка вбирає в себе ряд демократичних інститутів, пов'язаних між собою механізмом вільних, рівних, загальних, періодичних виборів, що відбуваються шляхом таємного голосування і проходять в атмосфері загальної політичної участі народу – виборчого корпусу, що передбачає високий загальнокультурний рівень нації.

Водночас вдалими методологічно обґрунтованими є міркування Костицької І. О. щодо доцільності застосування в дослідженні також людиноцентристських концепцій ролі парламентарія в суспільстві та в державі відповідно до домінуючого типу правосвідомості та у відповідності із суб'єктивно відображеними груповими й загальносоціальними потребами та інтересами.

У Розділі 2. *«Теоретико-правові засади юридичної відповідальності депутата парламенту»* дисертанткою комплексно розглянуті поняття та специфіка соціальної відповідальності парламентарія в сучасному суспільстві та проаналізовані соціально-нормативні основи відповідальності парламентарія у сучасному суспільстві.

Методологічно слушним вбачається наголос на тому, що соціальна відповідальність парламентаріїв є загальносоціальною категорією, яка виступає родовим поняттям по відношенню до всіх інших різновидів відповідальності парламентаріїв, зокрема юридичної. При цьому, як слушно зауважує Костицька І.О., соціальна відповідальність не може бути ототожнена з юридичною. Натомість вона виступає об'єктивною соціальною та нормативною основою для інституціалізації в суспільстві юридичної відповідальності парламентарія як автономного соціально-правового явища з

притаманними йому особливостями та закономірностями виникнення, розвитку і функціонування.

Соціальна відповідальність парламентарія трактується дисертанткою, як неухильне виконання покладених на нього повноважень відповідно до їх соціального призначення та прийнятих у суспільстві правил поведінки, слідувати яким він як представник публічної (законодавчої) влади зобов'язаний, а також відповідати перед суспільством та державою за невиконання або неналежне виконання покладених на нього соціальних обов'язків, зазначаючи встановлених у суспільстві форм примусу, у тому числі державного.

Костицька І.О., вірно розглядає соціальну відповідальність парламентарія як у ретроспективному, так і у перспективному контексті, охоплюючи як минулу, так і майбутню його поведінку. У першому випадку йдеться про покладання і перетерпіння парламентарієм як суб'єктом соціальної відповідальності соціально та особисто несприятливих для нього наслідків у зв'язку із порушення ним прийнятих у суспільстві соціальних норм, що регулюють його діяльність як носія публічно-владних повноважень, а у другому випадку – про настання соціально позитивних (сприятливих) наслідків (позитивна оцінка, заохочення, стимулювання тощо) внаслідок свідомого та цілеспрямованого виконання парламентарієм покладених на нього соціальних обов'язків у суспільстві.

Дисертанткою обгрунтовано, що, будучи соціальним явищем, така відповідальність парламентарія підлягає регулятивному та охоронному впливові з боку різних за характером, спрямованістю, результативністю впливу соціальних норм, які зазнають «юридизації», тобто врегулювання й охорони з боку правових норм як складової частини всього масиву соціальної регуляції парламентської діяльності. Називаючи ключовими різновидами єдиної соціальної відповідальності парламентаріїв моральну, релігійну, корпоративну, політичну та юридичну відповідальності, здобувачка вдало

констатує, що єдиної соціальної відповідальності парламентарія у «чистому» вигляді в реальних суспільних відносинах не існує. Справедливо, оскільки застосування норм юридичної відповідальності може супроводжуватися одночасно санкціями політичної відповідальності або моральними ущемленнями.

У дисертації детально проаналізовані поняття та основні ознаки юридичної відповідальності парламентарія як різновиду його соціальної відповідальності, висвітлені основні особливості сучасної теоретико-правової концепції юридичної відповідальності парламентарія. Авторкою також обґрунтовано, що юридична відповідальність парламентарія – це суб'єктний різновид юридичної відповідальності, виокремлений відповідно до професійного профілю конкретної групи носіїв державної влади – а саме носіїв законодавчої влади, повноправних членів парламенту. Вона називає юридичну відповідальність парламентарія різновидом його соціальної відповідальності, яка виражається у відповідальному ставленні парламентаріїв до здійснення їх повноважень, зумовлюючи заходи сприяння (заохочення) (позитивний аспект) та, за наявності чітко визначених правових підстав, призводить до настання юридично несприятливих наслідків (негативний аспект), у вигляді застосування до парламентаріїв-порушників спеціальних юридичних санкцій, що накладаються в особливому процесуальному порядку уповноваженими органами державної влади (самим парламентом або іншими інстанціями відповідальності відповідно до їх компетенції).

Тим самим дисертанткою застосовано двохаспектний підхід до розуміння юридичної відповідальності парламентарія, що цілком відповідає сучасним уявленням у теорії юридичної відповідальності. При цьому слушно зосереджено увагу на тому, що ключові особливості відповідальності парламентаріїв полягають здебільшого в обсягові юридичної відповідальності та її співвідношенні із парламентським імунітетом та

індемнітетом; деталізації визначення юридичної відповідальності парламентаріїв на рівні правових норм; відмінностях у співвідношенні обсягу власне юридичного регулювання із позаправовими регуляторами (політичними, моральними, корпоративними нормами тощо); специфікації інстанцій юридичної відповідальності та визначенні обсягу їх компетенції.

Костицькою І.О. також переконливо доведено, що юридична відповідальність парламентарія є найбільш динамічним елементом його правового статусу, що обумовлює реальну підзвітність парламентарія виборцям. Одночасно інститут цієї відповідальності структурує все розмаїття взаємозв'язків і взаємозалежностей депутатського корпусу у «політичному класі» суспільства та у сфері реалізації ним функцій державно-політичного владарювання.

При цьому з'ясовано, що ключовими питаннями юридичної визначеності цього виду соціальної відповідальності парламентарія є її зв'язок із юридичною відповідальністю держави та парламенту як органу законодавчої влади; з'ясування статички і динаміки обсягу такої відповідальності у порівняльно-правовому та в історико-правовому вимірах; диференціації видів юридичної відповідальності парламентаріїв з предметним уточненням специфіки конституційно-правової відповідальності парламентаріїв

Доктринально значимим та теоретично обґрунтованим є запропонований у межах *Розділу 3 «Основні особливості конституційно-правового регулювання інституту юридичної відповідальності парламентарія»* аналіз ключових чиників, що впливають на конституційну інституціоналізацію юридичної відповідальності парламентаріїв.

Принципово важливим є зроблений Костицькою І.О. висновок про те, що «специфіка конституційного закріплення юридичної відповідальності парламентаріїв виявляється залежною від реалізації державами демократичних стандартів парламентаризму та відповідального

представницького правління». На ці й підстав нею використані чотири ключові моделі юридичної відповідальності парламентаріїв : 1) моделі, що ґрунтуються на відповідних сталих демократичних традиціях і відзначаються найбільш ґрунтовною і послідовною реалізацією ключових демократичних стандартів у галузі юридичної відповідальності парламентаріїв (Франція, Німеччина, Великобританія, скандинавські країни); 2) моделі, що відображають нетривкість конституційної інституціалізації юридичної відповідальності парламентаріїв з огляду на порівняно нетривалий період функціонування парламентаризму і продовжують реформування парламентських інституцій (Польща, Латвія, Литва, Естонія); 3) моделі конституційного закріплення переважно центрально- та східноєвропейського регіонів, що орієнтуються на конституційні моделі, втілені в західноєвропейських країнах, проте не мають завершеної конституційної інституціалізації юридичної відповідальності парламентарія (Україна, Угорщина); 4) моделі, конституційне закріплення юридичної відповідальності парламентаріїв яких тяжіє більшою мірою до національних традицій і лише частково сполучається із західноєвропейськими трендами розвитку у відповідній сфері конституційно-правових відносин (Бангладеш, Таїланд, Туреччина).

Погодимось із твердженням дисертантки, що своєрідність конституційного закріплення юридичної відповідальності парламентаріїв може аналізуватися крізь призму конституцій країн так званого «старого світу», країн зі «сталою демократією», країн «перехідної (неусталеної) демократії», а також країн, що демонструють переважно незахідні моделі конституційного закріплення юридичної відповідальності парламентаріїв. За всієї умовності такої диференціації, вбачаємо в ній вагому евристичну цінність, яка потребує змістовного розкриття та уточнення у зв'язку з наявними тенденціями розвитку досліджуваного правового явища.

Водночас Костицька І.О. сформулювала оригінальне бачення основних способи конституційної фіксації юридичної відповідальності парламентаріїв, до числа яких вона віднесла негативний, позитивний та змішаний (комбінований), що виокремлені авторкою на підставі тлумачення змісту і спрямованості відповідних конституційних норм, які можуть мати дещо різні вектори свого спрямування. Зокрема, показано, що у випадку негативного способу закріплення, конституційне регулювання або взагалі забороняє притягати до юридичної відповідальності парламентарія за певні види порушень правових норм, або ж мінімізує можливості такого притягнення. У випадку позитивного способу регулювання конституція держави встановлює здебільшого межі, специфіки, види, підстави юридичної відповідальності парламентаріїв та інстанції їх відповідальності. При змішаному, або комбінованому, способі конституційна регламентація поєднує елементи двох вищезначених підходів, регулюючи окремі елементи виключень зі сфери юридичної відповідальності (зокрема, шляхом установаження парламентських імунітетів та індемнітетів), а також фіксуючи окремі форми, прояви, сторони, види та/або елементи юридичної відповідальності парламентаріїв.

Авторкою запропоновано систему об'єктивних критеріїв для систематизації видів юридичної відповідальності парламентаріїв. При цьому галузева ознака тут втрачає своє домінуюче значення. Натомість провідними є ознаки предметної спрямованості діяльності парламентарія, специфіка його групової належності, характер депутатського мандату тощо. Так, залежно від галузевої належності, дослідниця розрізняє конституційну, цивільну, кримінальну та адміністративну відповідальність парламентаріїв. Залежно від рівня персоналізації (кола осіб, на яке поширюється інститут юридичної відповідальності) вирізняє: 1) особисту відповідальність парламентарія; 2) групову (фракційну, комітетську тощо) відповідальність парламентаріїв; 3) відповідальність парламентаріїв, яка охоплює весь депутатський корпус або ж його суттєву в кількісному вимірі частину (відповідальність

парламентської більшості або меншості (опозиції). Залежно від тяжкості юридичних наслідків юридичну відповідальність парламентарія поділена на таку, що пов'язана (тягне за собою) втрату депутатського мандату, та таку, що не передбачає таких наслідків (оголошення попередження, догани, матеріальні втрати у вигляді штрафу тощо). Залежно від суб'єкта, перед яким парламентарій несе відповідальність, виокремлені: 1) відповідальність парламентарія перед парламентом як цілісним колегіальним державним органом; 2) відповідальність перед депутатською фракцією (групою), членом якої є парламентарій; 3) відповідальність перед комітетом (комісією) парламенту, членом якого (якої) є парламентарій; 4) відповідальність парламентарія перед народом (виборцями); 5) відповідальність парламентарія перед політичною партією; 6) відповідальність парламентарія перед фізичною або юридичною особою. Сукупно виокремлено позасудову (статутну) та власне судову відповідальність парламентарія. Залежно від часу дії юридичної відповідальності розрізнені відповідальність за вчинені діяння (ретроспективна) та відповідальність за майбутні діяння (перспективна відповідальність). З урахуванням монокамеральної або бікамеральної структури парламентів розрізнені відповідальність парламентаріїв – відповідно членів верхньої або нижньої палати парламенту.

Важливим у методологічному сенсі вбачається висновок про те, що конституційно-правова відповідальність є важливим, але далеко не єдиним різновидом юридичної відповідальності депутатів парламентів, часто поєднуючись із адміністративною, кримінальною, цивільно-правовою, дисциплінарною відповідальністю. Часом застосування конституційно-правової відповідальності (як-от зняття депутатської недоторканності) є підставою для застосування інших видів юридичної відповідальності парламентарія, зокрема адміністративної та кримінальної.

Отже, конституційно-правова відповідальність парламентарія обґрунтовано вважається Костицькою І.О. особливим різновидом, але аж ніяк не єдиною формою (видом) його юридичної відповідальності; в силу

специфіки врегульованих конституційним правом суспільних відносин вона не поглинає і не може поглинати інші види юридичної відповідальності парламентарія.

Достатньо повним та виваженим є науковий аналіз, представлений у *Розділі 4 дисертації «Модернізація юридичної відповідальності парламентарія в контексті конституційної реформи в сучасній Україні»*. Адже у ньому концентровано викладені ключові, з погляду дисертантки, питання посилення юридичної відповідальності парламентаріїв у контексті ключових тенденцій конституційно-правового розвитку в Україні та у світі, з'ясовано провідні загальнотеоретичні та конституційно-правові підходи до модернізації юридичної відповідальності парламентарія в контексті конституційної реформи, а також розкриті основні особливості модернізації юридичної відповідальності парламентарія як наряду підвищення рівня відповідальності парламенту України. Насамперед, приваблює змістовна «щільність» концептуальних положень, оснащених відповідними конституційно-правовими здобутками і прорахунками. Динаміці відповідного процесу вдосконалення інституту юридичної відповідальності парламентарія сприяє класифікація окремих етапів означеного процесу, синхронізована із конституційною реформою та конституційним процесом.

Цілком виправданим з науково-методологічного боку є прагнення «вписати» проблему юридичної відповідальності парламентарія в контекст саме конституційної реформи. Разом з тим, авторка переконливо доводить що проблема такого реформування вже перестала поміщатися власне в межах конституційного тексту.

Це далеко не вичерпний перелік позитивних моментів у дисертаційній роботі Костицької І.О., які суттєво можуть вплинути на процеси вітчизняної законотворчості, а також сприяти змістовному розвитку української конституціоналістики у вказаному векторі правового регулювання.

Утім, не заперечуючи комплексності й вагомої науково-практичної значимості дослідження Костицької І.О., варто зауважити, що, як і будь-яка наукова робота, ця дисертаційна праця не позбавлена окремих недоліків та дискусійних позицій. Їх виокремлення, на мою думку, дисертантці слід сприйняти в якості побажань щодо майбутніх досліджень в обраній сфері наукового пошуку.

Переконаний, що сформульовані нижче міркування й застереження допоможуть авторці уточнити її власну позицію під час захисту дисертації. Вони не мають принципового характеру, але можуть бути прийняті до уваги у наступних її наукознавчих пошуках.

1. Передусім, більш ретельної уваги, як на наш погляд, потребувало б розкриття питання доцільності збереження у структурі елементів юридичної відповідальності парламентарія депутатського імунітету, зокрема з огляду на ряд застережень, висловлених щодо недоцільності повної ліквідації згаданого правового інституту Конституційним Судом України, Венеціанською комісією, іншими авторитетними вітчизняними та зарубіжними правовими інституціями. На жаль, відповідні питання лише побіжно згадані в дисертації.

2. Більш прискіпливого розгляду вимагають компаративні елементи дослідження, зокрема в ракурсі реалізації відповідних конституційних норм. Адже взяті самі по собі конституційні положення не завжди здатні дати адекватну й реалістичну картину характеру юридичної відповідальності парламентарія, зокрема в аспекті праксеології. Тут слід аналізувати й інші акти конституційного законодавства, і практику їх застосування, особливо в ракурсі усталеної судової практики.

3. В українському суспільстві впродовж тривалого часу обговорюється питання про можливість та підстави дострокового припинення повноважень народного депутата . Ці проблеми також стали предметом обговорення у науковій юридичній та політологічній літературі, у публіцистиці. Авторка не

висвітлила особистої позиції щодо доцільності чи недоцільності подальшого розширення на конституційному рівні переліку підстав для дострокового припинення повноважень народного депутата України, обмежившись позначенням цієї проблеми у контексті розгляду юридичної відповідальності члена парламенту. Оскільки така тенденція існує й об'єктивується у відповідних законопроектних ініціативах, пропонується на публічному захисті дисертації детальніше висвітлити цю проблему. .

4. Питання юридичної відповідальності нерозривно пов'язане із проблемою соціальної справедливості та моральності влади. Рівень довір'я суспільства до членів парламенту у різних державах достатньо невисокий. При цьому, питання про справедливість накладення санкцій на члена парламенту в умовах інфляції інституту відповідальності народних обранців не ставиться, але об'єктивно така проблема теж існує. На наш погляд, додатково варто було б дослідити зв'язок між ступенем тяжкості провини депутата парламенту із характером застосовуваної санкції задля конституційно-правового обґрунтування релевантності вчиненого правопорушення характерові застосовуваної санкції. Це тим більш важливо з урахуванням дослідженого дисертанткою зв'язку між юридичною і політичною відповідальністю та можливістю політичного переслідування народного депутата у рамках партійної дисципліни.

5. Дисертантка розглядає розширення сфери юридичної відповідальності парламентаря на конституційному рівні у контексті посилення юридичної відповідальності держави перед народом і людиною. У цьому плані важливо урахувати аналогічні тенденції стосовно інших органів влади та посадових осіб – суддів, прокурорів, а також Президента України.

Водночас, доречно наголосити, що сформульовані вище зауваження жодним чином не ставлять під сумнів теоретичну та практичну цінність пропонованого дисертаційного дослідження, а, навпаки, мають дати додатковий імпульс для подальших плідних дискусій у науці конституційного права, закладають для них відповідну платформу.

Неупереджений аналіз тексту рецензованого дисертаційного дослідження та наведеного у ньому переліку опублікованих наукових доробків обумовив доцільність формулювання таких загальних висновків.

У цілому, дисертація Костицької І.О. є комплексним та повноцінним науковим дослідженням, зміст та оформлення якої відповідає вимогам, встановленим Міністерством освіти і науки України.

Вона містить науково обгрунтоване вирішення як теоретичних, так і практичних задач, необхідних для подальшого розвитку конституційного права та доктринальних напрацювань в інших галузях юридичної науки, що фокусуються довкола проблематики юридичної відповідальності члена парламенту.

Таким чином, дисертація «Юридична відповідальність парламентарія у системі відповідального представницького правління: конституційно-правові засади», підготовлена І.О. Костицькою, безперечно, заслуговує на високу оцінку, а, відповідно, авторка дисертаційного дослідження – Костицька Ірина Олександрівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право».

**Офіційний опонент,
Директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького
НАН України, доктор юридичних наук,
академік НАН України, академік НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України**

Ю.С. Шемшученко
проф. Ю.С. Шемшученко

